

רכישה והוראה של אוצר מילים בשפה נוספת: מרכיבי ידע, גורמי השפעה ותפקיד החשיפה

| איהאב ח'ליל אבורביעה, * טליה דיתשי-ברק ** וחיים דיהי ***

מילות מפתח: רכישת שפה שנייה, אוצר מילים, שכיחות, הוראת עברית, עברית של דוברי ערבית

הלומדים. מילה שנלמדת הופכת לחלק מאוצר המילים המנטלי ומהווה בסיס ללמידת מילים נוספות. תהליך רכישת מילים הוא אינסופי ודינמי (Berman & Ravid, 2008). מאמר זה מתמקד ברכישת אוצר מילים בשפה שנייה, תהליך הדומה במידת מה לרכישת הלקסיקון בשפת אם.

היבטי הידע על מילה

לידיעת מילה שלושה היבטים מרכזיים: צורה, משמעות ושימוש (Nation, 2013). כל היבט כולל ידע סביל וידע פעיל. היבט הצורה מתייחס לפונולוגיה (אופן ההגייה) ולאורתוגרפיה (הייצוג הגרפי) של המילה, היינו לאופן שבו המילה נהגית ונכתבת וכמובן למבנה המורפולוגי (נטיות ונגזרות) שלה. היבט המשמעות כולל את הקשר בין צורת המילה למשמעותה היינו שקיפותה, בין המסמן למסומניו כולל הוראות הלוואי (הקונוטציות) וגם את הקשרים שלה עם מילים אחרות (שדות סמנטיים, יחסי מובן ומעתקים) וכן את המשמעויות המרובות שלה (פוליסמיה והומונימיה). היבט השימוש מתייחס לפונקציות הדקדוקיות של המילה, דוגמת חלק הדיבר שלה, לקלוקציות (צירופים הרגליים) שהיא חלק מהן ולמגבלות השימוש בה (כגון המשלב, הרשמיות, תדירות השימוש בה).

ידע המילה מורכב מכמה דרגות ידיעה – החל מהכרה שטחית של המילה וכלה ביכולת להשתמש בה באופן תקין בהפקה חופשית של (Paribakht & Wesche, 1993). להלן ההיררכיה המקובלת של מיומנויות אוצר מילים מהקלה ביותר לקשה ביותר: (א) זיהוי סביל – היכולת לזהות את משמעותה של מילת היעד כאשר ניתנת אפשרויות משמעות; (ב) זיהוי פעיל – היכולת לזהות את מילת

אוצר מילים מוגדר כסך המילים בשפה או בתחום ידע כלשהו וכן סך כל המילים המשמשות קבוצה או יחיד (Merriam-Webster Dictionary, 2025). אוצר המילים של אדם הוא סך כל המילים המשמשות אותו בצורה סבילה (זיהוי והבנה) ובצורה פעילה (הבעה), היינו המילון המנטלי שלו.

אוצר מילים הוא מרכיב חיוני ברכישת שפה (שפת אם וכן שפה נוספת) ובשימוש יעיל בה, הוא תשתית חיונית ליכולות השפתיות השונות, והוא הכרחי הן להבנה הן להבעה – בכתב ובעל-פה (Milton & Treffers-Daller, 2013; Webb & Nation, 2017). הוא גם מנבא יעיל למיומנויות שפה אחרות, להצלחה בלימודים ולקבלה לעבודה (Sedita, 2005; Miralpeix & Muñoz, 2018).

רכישת אוצר מילים היא תהליך ארוך ומורכב, וידע עמוק של מילה מתכלל ידע סמנטי, צורני-תחבירי ופונולוגי עם תהליכים קוגניטיביים וחברתיים. לשם הבנה והבעה – בכתב ובעל פה נדרש אוצר מילים רחב ועשיר (Milton & Treffers-Daller, 2013). אך כדי להשתמש במילים כראוי נדרש לדעת פרטים רבים על כל מילה (בהיבטיה השונים), ולכן לימוד המילה 'לעומק' חשוב לא פחות מהיקפו של אוצר המילים (Nation, 2013) – דהיינו, מספר המילים השונות שהלומד יודע. הידע מושפע הן מתהליכים אוניברסליים (מנגנון הלמידה הלשונית) הן מתהליכים טיפולוגיים (תהליכים לשוניים הייחודיים לשפה הנתונה), הן ממאפיינים אישיים של

* ד"ר איהאב ח'ליל אבורביעה הוא ראש ההתמחות בלשון העברית כשפה שנייה במכללה האקדמית לחינוך ע"ש קיי. מחקריו עוסקים ברכישת שפה שנייה, ובמיוחד אוצר מילים, ובהערכתה. אבורביעה מכהן כחבר בוועדת המקצוע עברית לבתי ספר ערביים במשרד החינוך. בתשפ"ה הוא נבחר כחבר בפורום הצעירים במדעי הרוח והחברה של האקדמיה הישראלית הלאומית למדעים. אבורביעה היה חוקר בתר-דוקטורט אורח במחלקה לבלשנות באוניברסיטת יוטה, ארה"ב, בסיוע מלגת פולברייט לחוקרי בתר-דוקטורט ומלגת רוטשילד של קרן יד הנדיב. <https://orcid.org/0000-0002-8837-1089>

** ד"ר טליה דיתשי-ברק היא מרצה בהתמחויות בלשון העברית (שפת אם ושפה שנייה) במכללת קיי. תחומי המחקר: לשון מקרא, לשון משנה, עברית כשפה שנייה לדוברי ערבית.

*** ד"ר חיים דיהי הוא מרצה בכיר במכללה האקדמית לחינוך על שם קיי המלמד בהתמחויות בלשון עברית כשפת אם וכשפה שנייה, כמו כן הוא מרצה בכיר גם במחלקה ללשון העברית ולבלשנות חברתית באוני' בן גוריון שבנגב. תחומי המחקר: הוראת העברית כשפה שנייה, לשון של ספר בן סירא, עברית מקראית קלאסית ומאוחרת, עברית בתר מקראית, לשון המגילות ולשון חז"ל והשפה הארמית. <https://orcid.org/0000-0001-8458-0302>

בהוראה מפורשת במסגרת הפורמלית הן בלמידה אקראית (באופן עצמאי על ידי קריאה, צפייה, האזנה). יחסי הגומלין בין אוצר המילים לבין מיומנויות ההבנה הדדיים, כך שקריאה והאזנה מרובות יוצרות הזדמנויות נוספות לרכישת מילים ולהרחבת הלקסיקון.

אתגרים ברכישת אוצר מילים בעברית בכלל ובקרב דוברי ערבית בפרט

כאמור, ידע אוצר המילים מושפע גם מתהליכים לשוניים הייחודיים לשפה הנתונה. ייחודה של העברית הוא בעושר המורפולוגי היוצר קשר בין צורת המילה למשמעותה (Berman & Ravid, 2008). באשר להיבט צורתה של המילה מבחינה אורתוגרפית ופונטית, מעמידה העברית לא מעט אתגרים. עיקרם: הומוגרפים רבים (בעיקר אלו בעלי הגיות שונות לכתוב אחד הבולטים בכתוב חסר הניקוד), דוגמת ב=ב/ב, כ=כ/כ, פ=פ/פ (ספר, ספר) והומופונים רבים (כתיבים שונים להגייה אחת), כגון ת/ט (עט/את), ש/ס, ק/כ, ו. מבחינה מורפולוגית מתגלה חוסר סדירות בנטייתן של מילים שכיחות רבות, ואילו במילים נדירות הסדירות דווקא שכיחה. לדוגמה, רבים מהפעלים השכיחים הם עלולים, היינו פעלים שנטייתם אחרת מהפרדיגמה הסדורה (נתן-נתתי-ייתן) (רודריג-שורצולד, 1982).

גם מבחינת המשמעות והשימוש מעמידה העברית אתגרים לא מעטים. לאוצר המילים בעברית בת זמננו שלקוח מרובדי לשון שונים (מקרא, חז"ל, ימה"ב ועברית חדשה), אופי דינמי וחלים בו שינויים רבים ומהירים במישור הסמנטי. מובנה של מילה על מטעניה הסמנטיים הוא מושג דינמי ותלוי הקשר חברתי-תרבותי, והוא במקרים רבים מערך של רכיבים סמנטיים: משמעות מילונית בסיסית, משמעות לוואי ומשלב (ניר, 1993). לזה יש להוסיף את ייחודיותן של המילים השכיחות שכאמור נוטות לפתח הרחבות מטפוריות ומטונימיות, ורבות מהן הופכות לחלק מצירופים הרגליים (קולוקציות) ומצירופים כבולים (מטבעות לשון). לכן נדרשת מודעות גבוהה להקשר הטקסטואלי והחברתי-תרבותי שבו המילים מופיעות.

כשהעברית נרכשת כשפה נוספת אתגרים אלו נוספים לאתגרים שניצבים בפני כל רוכש שפה נוספת. ברכישת שפה נוספת יש נטייה טבעית להשליך את מערכת הלשון של שפת האם והחשיבה בה על השפה הנרכשת בכל תחומי ידיעת השפה (Ringbom & Jarvis, 2009). כשהשפות משתייכות לאותה 'משפחה', כמו הערבית והעברית, אומנם הדמיון יכול לעזור ולהקל, אך משום שאין מדובר בזהות, הוא גם יכול להפריע ולעכב. בתחום אוצר המילים עיקר האתגר הוא הדואליות של קרבה אטימולוגית בין העברית לערבית מצד אחד ושונות בשימוש המילים מצד אחר. הימצאותם של קוגנטים, היינו מילים ושורשים דומים פונטית (מבחינת ההגייה) וזהות סמנטית (מבחינת המשמעות) יכולה לסייע בתהליך רכישת אוצר המילים בעברית. אך קוגנטים כוזבים (מילים

היעד כאשר ניתנת משמעותה; (ג) אחזור סביל – היכולת לספק את משמעותה של מילת היעד; (ד) אחזור פעיל – היכולת לספק את מילת היעד בהקשר נתון (Laufer & Goldstein, 2004). מחקרים בשפה שנייה הראו כי ההיבטים המאתגרים ביותר ברכישתן של מילים בשפה שנייה הם כתיבה המבוססת על שמיעה, הכרת קולוקציות וכן הגייה המבוססת על צורה כתובה (Hartshorn & Surer, 2023).

הגורמים המשפיעים על רכישת אוצר מילים - מאפייני המילים, מאפייני הלומדים והחשיפה

שלושה גורמים מרכזיים משפיעים על רכישתן של מילים: מאפייני המילים, מאפייני הלומדים והחשיפה למילים. יש מילים הנרכשות בקלות ומופנמות מהר יותר מאחרות בגלל מאפייניהן.

- **שכיחות ומוחשיות:** מילים שכיחות ומילים מוחשיות, כמו 'אדם' ו'בית', נרכשות בקלות רבה יותר בהשוואה למילים נדירות או מופשטות, כמו 'חסות' ו'פעם' (Peters, 2020; Verhagen, et al., 2022).
- **אורך ו'פשטות':** מילים קצרות (Campoy, 2008), מילים פשוטות מבחינה מורפולוגית ופונטית (כמו 'התכתב' לעומת 'הצטמצם') ומילים בעלות משמעויות מעטות – נרכשות ביתר קלות (Rosa & Eskenazi, 2011). אך יש לציין שאף שמילים שכיחות נושאות לרוב משמעויות מרובות (חוק המשמעות־שכיחות של זיף) (Bond et al., 2019) ונוטות לפתח הרחבות מטפוריות ומטונימיות – הן נרכשות ביתר קלות ממילים הומונימיות (מילים זהות שאין קשר בין משמעויותיהן) (רביב, 2023).
- **חלק הדיבר:** אף הוא משפיע על הרכישה (Campoy, 2008). למשל, פעלים נחשבים לקשים לרכישה יותר משמות עצם (Gentner, 2006).
- **מידת הקוגנטיות (הקרבה):** גם מילים הדומות למקבילותיהן מבחינה אורתוגרפית או פונטית בשפת האם של הלומד נרכשות ביתר קלות (Abu-Rabiah, 2025). כאמור, גם מאפייני הלומדים, כמו גיל (Wang et al., 2023), מוטיבציה (Wu, 2013), רמת המיומנות בשפה (Lee et al., 2020), מסוגלות עצמית (Mizumoto, 2012), זיכרון עבודה וידע אוצר מילים קודם (Lee et al. 2020; Peters, 2020) משפיעים באופן משמעותי על יכולת הלמידה וההצלחה ברכישת מילים.

מידת חשיפת הלומדים למילים אף היא גורם מהותי ברכישת אוצר מילים (Rott, 1999). **חשיפה** חוזרת ומרובה למילה מאפשרת להטמיע אותה בזיכרון לטווח ארוך ואף להוביל לרכישה מהירה יותר של מילים. היא תורמת לשיפור מהירות הקריאה והבנת הנקרא והנשמע ומחזקת את הקשר בין הצורה למשמעות (Pellicer-Sánchez, 2016; Webb, 2007). חשוב שהחשיפה תתקיים הן

רודריג-שורצולד, א' (1982). סדירות ושכיחות בלשון: עיונים והשלכות. **עיונים בחינוך**, 35, 163-174.

שתיל, נ' (2008). מיון הבעיות של לומדי עברית מן המגזר הערבי. **הד האולפן החדש: להנחלת העברית ותרבותה**, 93, 77-88.

Abu-Rabiah, E. (2025). Semantic and phonological effects on L2 to L1 translation: The case of cognates, false cognates, and translation equivalents. *Electronic Journal of Foreign Language Teaching*, 22(1), 25-40. <https://doi.org/10.56040/eiar2212>

Berman, R. A. & Ravid, D. (2008). Becoming a literate language user: Oral and written text construction across adolescence. In D. R. Olson & N. Torrance (Eds.), *Cambridge handbook of literacy* (pp. 92-111). Cambridge University Press.

Bond, F., Janz, A., Maziarz, M., & Rudnicka, E. (2019). Testing Zipf's meaning-frequency law with wordnets as sense inventories. In *Proceedings of the 10th global wordnet conference*, 342-352.

Campoy, G. (2008). The effect of word length in short-term memory: Is rehearsal necessary?. *Quarterly Journal of Experimental Psychology*, 61(5), 724-734. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1080/17470210701402364>

Gentner, D. (2006). Why verbs are hard to learn. In K. Hirsh-Pasek, & R. Golinkoff (Eds.), *Action meets word: How children learn verbs* (pp. 544-564). Oxford University Press.

Hartshorn, K. J., & Surer, A. (2023). Contributions toward understanding the acquisition of eight aspects of vocabulary knowledge. *Theory and Practice of Second Language Acquisition*, 9(2), 1-31. <https://doi.org/10.31261/TAPSLA.13865>

Laufer, B., & Goldstein, Z. (2004). Testing vocabulary knowledge: Size, strength, and computer adaptiveness. *Language Learning*, 54(3), 399-436. <https://doi.org/10.1111/j.0023-8333.2004.00260.x>

Lee, H., Warschauer, M., & Lee, J. H. (2020). Toward the establishment of a data-driven learning model: Role of learner factors in corpus-based second language vocabulary learning. *The Modern Language Journal*, 104(2), 345-362. <https://doi.org/10.1111/modl.12634>

Merriam-Webster. Vocabulary. In Merriam-Webster.com dictionary. Retrieved August 24, 2025, from <https://www.merriam-webster.com/dictionary/vocabulary>

Milton, J., & Treffers-Daller, J. (2013). Vocabulary size revisited: the link between vocabulary size and academic achievement. *Applied Linguistics Review*, 4, 151-172. <https://doi.org/10.1515/applirev-2013-0007>

Miralpeix, I., & Muñoz, C. (2018). Receptive vocabulary size and its relationship to EFL language skills. *International*

ושורשים דומים פונטית אך שונים במשמעות) יכולים להקשות על הרכישה, לעכב ולסלף אותה (אבורביעה, 2023). כך רבים מדוברי העברית נוטים להטיל על מילים עבריות את המשמעות של מילים ערביות מקבילות להן בצורה או בשורש, כמו שימוש במילה 'חיה' במשמע 'חיים' בהשפעת 'חיה' - haya שמשמעה בערבית 'חיים'. אתגר בולט נוסף הוא ההבחנה בין המשלבים בעברית (להרחבה ראו דיתשי-ברק ויוסוב-שלום, 2025) כאשר ההבחנה בין משלב הדיבור ומשלב הכתיבה מיטשטש עוד יותר אצל דוברי העברית (שתיל, 2008).

סיכום ותובנות

לאוצר מילים מקום מרכזי וחשוב ברכישת שפה ובשימוש בה, וכפי שציין וילקינס (Wilkins, 1972) - ללא דקדוק ניתן להביע מעט מאוד, אך ללא אוצר מילים לא ניתן להביע דבר. יש להרחיב את היקף אוצר המילים וכן להעמיק את הידע על כל מילה בהיבטיה השונים. רכישת הידע העמוק על מילה היא תהליך ארוך ומורכב, ולכן חשוב להתייחס להיבטי הידע השונים של מילה באופן הדרגתי ומובנה. כמו כן, יש להרחיב בהדרגה את המטענים הסמנטיים של המילה בהקשרים נוספים - בטקסטים אחרים, בתחומי דעת נוספים וגם בקולוקציות ובמטבעות לשון. בשל הדדיות מערכת היחסים בין אוצר המילים לבין מיומנויות ההבנה יש לעודד קריאה והאזנה מרובות שתאפשרנה לימוד מילים נוספות והרחבת הלקסיקון המנטלי. לשם כך חייבת להתקיים חשיפה חוזרת ונשנית הן באמצעות הוראה מפורשת במסגרת הפורמלית הן באופן אקראי. בהוראת העברית לדוברי ערבית חשוב לנצל את הדמיון בין השפות, אך בה בעת להיזהר מדמיון כוזב. בהוראת אוצר מילים יש לבחור מילים בנושאים מעניינים ללומדים לצד נושאים כלליים, ורצוי לארגנם לפי תחומים או נושאים. יש לבחור גם מילים בעלות תועלתיות גבוהה. כמובן, חשוב לעודד את השימוש במילים הנרכשות בכתב ובעל פה כדי שהן תהפוכנה לחלק מאוצר המילים הפעיל, החיוני לתקשורת יעילה.

המקורות

אבורביעה, א' (2023). קוגנטים וקוגנטים כוזבים ככלי להרחבת אוצר המילים ברכישת עברית כשפה שנייה לדוברי ערבית. **לקסיקיי**, 19, 32-28. <https://doi.org/10.54301/APQU6073>

דיתשי-ברק, ט' ויוסוב-שלום, מ' (2025). משלבים בעברית וזיקת הספרות לטיפוח הכשירות המשלבים. **לקסיקיי**, 23, 24-27. <https://doi.org/10.54301/ZVGG1226>

נר, ר' (1993). מלוא מובן המילה (על חשיבותה של המילה ברכישת שפה ובהקנייתיה). **חלקת לשון**, 10, 7-17.

רביב, ח' (2022). היבטים ברכישת מילים רב-משמעיות בגיל בית הספר היסודי. **אוריינות ושפה**, 9, 123-145.

Wu, L. F. (2013). A study of factors affecting college students' use of ESL vocabulary learning strategies. *International Journal of Humanities and Social Science*, 3(19), 202–208.

Webb, S. (2007). The effects of repetition on vocabulary knowledge. *Applied Linguistics*, 28(1), 46–65. <https://doi.org/10.1093/applin/aml048>

Review of Applied Linguistics in Language Teaching, 56(1), 1–24. <https://doi.org/10.1515/iral-2017-0016>

Mizumoto, A. (2012). Exploring the effects of self-efficacy on vocabulary learning strategies. *Studies in Self-Access Learning Journal*, 3(4), 423–437. <https://sisaljournal.org/wp-content/uploads/2012/12/mizumoto1.pdf>

Nation, I. S. (2013). *Teaching & learning vocabulary*. Boston: Heinle Cengage Learning.

Paribakht, T. S., & Wesche, M. B. (1993). Reading comprehension and second language development in a comprehension-based ESL program. *TESL Canada Journal*, 11(1), 9–29. <https://doi.org/10.18806/tesl.v11i1.623>

Pellicer-Sánchez, A. (2016). Incidental L2 vocabulary acquisition from and while reading: An eye-tracking study. *Studies in Second Language Acquisition*, 38(1), 97–130. <https://doi.org/10.1017/S0272263115000224>

Peters, E. (2020). Factors affecting the learning of single-word items. In S. Webb (Ed.), *The Routledge handbook of vocabulary studies* (pp. 125–142). Routledge.

Ringbom, H., & Jarvis, S. (2009). The Importance of Cross-Linguistic Similarity in Foreign Language Learning. In C. Doughty & M. Long (eds.), *The Handbook of Language Teaching* (pp. 106–118). Wiley-Blackwell. <https://doi.org/10.1002/9781444315783.ch7>

Rosa, K. D. & Eskenazi, M. (2011). Effect of word complexity on L2 vocabulary learning. In *Proceedings of the 6th Workshop on Innovative Use of NLP for Building Educational Applications*, 76–80.

Rott, S. (1999). The Effect of Exposure Frequency on Intermediate Language Learners' Incidental Vocabulary Acquisition and Retention through Reading. *Studies in Second Language Acquisition*, 21(4), 589–619. <https://doi.org/10.1017/S0272263199004039>

Sedita, J. (2005). Effective vocabulary instruction. *Insights on Learning Disabilities*, 2(1), 33–45.

Verhagen, J., Van Stiphout, M., & Elma, B. L. O. M. (2022). Determinants of early lexical acquisition: Effects of word- and child-level factors on Dutch children's acquisition of words. *Journal of Child Language*, 49(6), 1193–1213. <https://doi.org/10.1017/S0305000921000635>

Wang, J., Jiang, X., & Chen, B. (2023). Second language age of acquisition effects in a word naming task: A regression analysis of ERP data. *Journal of Neurolinguistics*, 66, 101125. <https://doi.org/10.1016/j.jneuroling.2023.101125>

Webb, S., & Nation, I. S. P. (2017). *How vocabulary is learned*. Oxford University Press.

Wilkins, D. A. (1972). *Linguistics in Language Teaching*. Edward Arnold.